

*Смирна К.В., здобувач ННВЦ НУЦЗ України, м. Харків,
ORCID 0009-0003-5740-4305*

*Smyrna K., Postgraduate student of the Educational, Research and Production
Center, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv*

**ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

**ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF THE STATE POLICY IN
THE SPHERE OF ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE
UNDER MODERN CONDITIONS**

У статті визначено сучасний рівень забезпечення економічної безпеки України. Здійснено оцінку результативності державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України за основними її складовими. Визначено проблеми та суперечності формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України. Розглянуто основні напрямки підвищення результативності державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України в сучасних умовах.

Ключові слова: *державне управління, механізми державного управління, державна політика, економічна безпека, результативність державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки.*

The article defines the current level of ensuring the economic security of Ukraine. An assessment of the effectiveness of state policy in the sphere of ensuring the economic security of Ukraine was carried out according to its main components. The problems and contradictions of the formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring the economic security of Ukraine are identified. The main directions of increasing the effectiveness of state policy in the sphere of ensuring the economic security of Ukraine in modern conditions are considered.

Key words: *public administration, mechanisms of public administration, public policy, economic security, effectiveness of public policy in the sphere of ensuring economic security.*

Постановка проблеми. Потреба у забезпеченні сталого розвитку національної економіки в умовах існуючих ризиків фінансової дестабілізації зовнішнього походження, пов'язаного з російською військовою агресією проти України вимагає модернізації державної економічної політики з метою макроекономічної стабілізації та забезпечення відповідного рівня економічної безпеки країни. В умовах воєнного стану державна економічна політика недостатньо ефективно

стимулює економічне зростання і, як наслідок, недостатнім є акумулювання фінансових ресурсів та їх перерозподіл на пріоритетні потреби національної економіки. Це знижує рівень економічної безпеки держави, підвищує чутливість економічної системи до зовнішніх шоків і викликів та зумовлює накопичення ендогенних ризиків нестабільності.

Саме тому на державному рівні надзвичайно важливо забезпечити необхідний рівень економічної стабільності, а тому питання формування та реалізації відповідної державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в сучасних умовах набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань визначення результативності державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України присвятили свої публікації такі вчені, як Богдан Т., Зануда А., Майстро С., Свириденко Ю., Юрчишин В. та інші [1; 2; 3; 9; 11].

Однак чимало питань стосовно визначення напрямів підвищення результативності державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України залишаються недостатньо дослідженими.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сучасного стану економічної безпеки та оцінка результативності державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Згідно Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277), економічна безпека – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання. А її складовими є: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпека (яка у свою чергу, містить такі складові, як банківська безпека, безпека небанківського фінансового ринку, боргова безпека, бюджетна безпека, валютна безпека, грошово-кредитна безпека) [6].

Тому ми пропонуємо визначати сучасний рівень економічної безпеки України та результативність державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України за визначеними складовими.

Проаналізуємо досягнутий рівень соціально-економічного розвитку України за останній період, як важливої та необхідної передумови забезпечення відповідного рівня економічної безпеки держави.

Так, з кінця 2019 р. – початку 2020 р. у світі відбуваються кризові явища, які пов'язані з глобальним уповільненням економічного зростання, насамперед через пандемію гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, і запровадженням відповідних карантинних заходів.

Через уповільнення зростання глобальної економіки, на жаль, погіршився і стан справ в економіці України.

Зокрема, за підсумками 2021 р. реальний валовий внутрішній продукт (ВВП) України збільшився на 3,4% після зниження на 3,8% у 2020 р., що пов'язано із запровадженням карантинних заходів через пандемією та зниженням ділової активності в країні (таблиця 1).

Таблиця 1

Основні макроекономічні показники розвитку України [11].

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. до 2021 р. (% , %-пп.)*
ВВП, млрд. грн.	4222	5451	5191	95,2
ВВП, \$ млрд.	156,6	199,7	159,0	79,6
ВВП, % зростання	-3,8	3,4	-29,1	-32,5
Рівень, безробіття, %	9,5	9,8	30,0	+20,2
Зростання ІСЦ, %	5,0	10,0	26,6	+16,6
Середньорічний курс, грн. / \$	27,0	27,3	32,3	118,3
Сальдо торгівлі товарами і послугами, % ВВП	-1,5	-1,4	-16,3	-14,9
Сальдо рахунку поточних операцій, % ВВП	3,4	-2,0	5,0	+7,0
Середньомісячна заробітна плата, грн.	11596	14018	14860	106,0
Частка кінцевих споживчих витрат у ВВП, %	92,6	86,9	104,2	+17,3

* - розраховано автором

При цьому індекс споживчих цін становив 105 %, а індекс цін виробників – відповідно 114,5 %. Середня номінальна заробітна плата штатного працівника у 2020 р. порівняно з 2019 р. збільшилася на 10,4% і склала 11591 грн. При цьому реальна заробітна плата збільшилася на 7,4 % у порівнянні з 2019 р. До негативних тенденцій соціально-економічного розвитку України зазначеного періоду слід віднести підвищення рівня безробіття. Так, за підсумками 2020-2021 рр. рівень безробіття населення України віком 15–70 років (за методологією МОП) у відсотках підвищився майже до 10 %, що стало найвищим показником за останні 5 років [4; 5].

Тобто збільшення захворюваності та ужорсточення карантинних заходів у 2020-2021 рр. стримували відновлення економіки України, що пов'язано пе-

редусім із невизначеністю щодо подальшого епідемічного розвитку та запровадженням нових карантинних обмежень, як для населення, так і для бізнесу.

Економічна ситуація різко погіршилася через російську військову агресію проти України. За підсумками 2022 р. падіння реального ВВП України в сягнуло 29,2%. Суттєвих втрат від війни зазнала українська промисловість: за 2022 р. промислове виробництво України знизилося на 38%, а сума збитків у промисловості і торгівлі оцінюється фахівцями Світового банку в 10,9 млрд. дол. При цьому потреби у відновленні для цих секторів на період до 2033 р. складають біля 23,2 млрд. дол. США (80% із цієї суми – це прогнозовані витрати на відбудову і модернізацію виробничих приміщень, машин і обладнання, відновлення складських запасів) [1].

Вкрай суперечливими є оцінки стосовно зайнятості та безробіття. За оцінками Мінекономіки України на початок 2023 р. рівень безробіття у країні сягав 30%, при цьому у пошуках роботи знаходились 2 млн. осіб та 2,7 млн. українців, які виїхали через війну, але готові повернутися і працювати [8].

А за оцінками НБУ, за підсумками 2022 р. рівень безробіття зріс із 9,8% до 25,8%, що є результатом руйнування підприємств, зниження економічної активності бізнесу в умовах високих ризиків і вимушеної міграції мільйонів українців [7].

За даними Міжнародної організації праці (МОП) через війну в Україні було втрачено майже 5 млн. робочих місць [8].

Слід зазначити, що значна частина споживчого попиту в умовах воєнного стану в країні задовольнялася за рахунок імпорту. Імпорт компенсував частину втраченої внутрішньої пропозиції (при падінні реального ВВП на 29,2% доларовий імпорт зменшився лише на 4%), а масштабна зовнішня допомога підтримала купівельну спроможність населення відносно імпорту. Заморожування енергетичних тарифів в Україні при зростанні світових цін на енергоносії також допомагало стримувати темпи інфляції. А монетарне фінансування дефіциту бюджету обсягом 8% ВВП за 2022 р. істотним чином не вплинуло на прискорення темпів інфляції [1].

Інфляція в Україні за підсумками 2022 р. становила 26,6% у річному вимірі. Зазначений рівень інфляції в Україні пояснюється передусім наслідками війни, у тому числі зростанням витрат бізнесу на енергоносії, доставку сировини і готових товарів, ремонти після руйнувань та пошкоджень тощо. Водночас інфляцію стримували антикризові заходи уряду та НБУ, а саме: збереження незмінних тарифів на житлово комунальні послуги, часткове зниження податків (наприклад, на паливо), а також фіксація обмінного курсу гривні разом із запровадженими валютними обмеженнями [7].

Для підтримки фіксованого курсу гривні НБУ впродовж 2022 р. здійснював значні інтервенції з продажу валюти. Це допомагало балансувати валютний ринок в умовах зменшення виручки експортерів і підвищеного попи-

ту на імпорт, а отже, і стримувати зростання цін. НБУ продавав такі значні обсяги валюти за рахунок накопичених резервів та допомоги міжнародних партнерів. Тобто інтервенції НБУ з продажу валюти разом з іншими заходами допомогли стримувати інфляцію у 2022 р. [7].

Середньорічний курс національної валюти збільшився з 27,0 грн. / \$ у 2020 р. до 32,3 грн. / \$ у 2022 р. Загалом, упродовж 2022 р. гривня зазнала «передбачуваного» шоку – у перші місяці російського вторгнення. Надалі ситуація на валютних ринках, хоча і була складною, проте контрольованою, адже НБУ проводив значні валютні інтервенції, що було можливим завдяки допомозі міжнародних партнерів, які у 2022 р. надали Україні \$32 млрд. Попри те, що у липні 2022 р. Національний банк підвищив офіційний фіксований курс гривні до долара до 36,6, різниця із ринковим курсом зберігається. А це змушує НБУ продавати валюту з резервів, щоб підтримати гривню. Так, на 1 січня 2022 р. валютні резерви країни становили майже 31 млрд дол., у липні вони скоротилися до 22,8 млрд дол., а в 1 грудня збільшилися до майже 28 млрд дол. [2].

Структура джерел фінансування державних витрат України у 2022 р. виглядала наступним чином: 41% витрат було профінансовано податковими і неподатковими доходами бюджету, 35% – зовнішніми позиками і грантами, 13% – монетарним фінансуванням і 9% – залученням позик на внутрішньому ринку. Тобто, витрати держави на ведення військових дій і функціонування соціально-гуманітарної сфери майже порівну розділили між собою українські платники податків і зовнішні кредитори (донори). Свій внесок зробив також НБУ, покривши частину бюджетного дефіциту емісійним способом [1].

Отже, підтримати видатки бюджету Україні під час війни допомагають гранти та позики від міжнародних партнерів. Незважаючи на те, що на початку 2022 р. спостерігалися досить високі макроекономічні ризики для України, які пов'язувались із зовнішньоторговими позиціями України, однак вони (ризики) були локалізовані, насамперед внаслідок допомоги партнерських країн [11].

Безумовно, українська економіка традиційно була і залишається експортно орієнтованою, тобто значні доходи і бізнесу, і бюджету пов'язані саме із зовнішньою торгівлею.

На жаль, за підсумками 2022 р. український експорт становив лише дві третини від довоєнних обсягів (67,7%). В умовах війни українські виробники змогли продати за кордон продукції на майже 37 млрд дол. При цьому суттєвих змін зазнали напрямки українського експорту. Так, найбільше експортовано української продукції до Польщі (15,4% всього експорту). Китай, який до війни був головним споживачем українських товарів, за час війни опустився на 4 місце, а його частка в загальному експорті України знизилася вдвічі – з 11,8% до 5,3%. Також у п'ятірці нинішніх найбільших імпортерів української продукції Румунія, Туреччина та Німеччина [2].

Парадоксально, що російський імпорт, який до війни посідав п'яту позицію серед країн, до яких Україна експортує свої товари, так і залишився в спис-

ку торговельних партнерів нашої держави, хоча й опинився в 2022 р. на 20 місці. Також російський експорт залишається і в списку країн, з яких Україна імпортує, хоча його частка знизилася з понад 9% до 3,6%, що становить 1,5 млрд. дол. Однак, слід зазначити, що у ці дані входять два місяці торгівлі до початку російського повномасштабного вторгнення в Україну, яке відбулося 24 лютого 2022 р.

Загалом український імпорт у 2022 р. скорочувався не так різко, як експорт, адже саме завдяки імпорту тепер покриваються не лише звичайні, але й критичні потреби (продовольство, пальне тощо). У п'ятірку країн, звідки Україна імпортувала найбільше у 2022 р., увійшли Китай, Польща, Німеччина, Туреччина та США. Втім, Україна повністю не припинила білоруський імпорт. Але ці дані знову ж таки з урахування перших довоєнних місяців 2022 р. [2].

З метою підвищення рівня економічної (і національної) безпеки України в умовах російської агресії проти України, на наш погляд, доцільно звести до нуля російську та білоруську питому вагу у зовнішньоторговельному балансі України за рахунок збільшення питомої ваги інших країн, особливо країн-партнерів, які підтримують нашу державу.

Отже, зовнішня торгівля України за підсумками 2022 р. зазнала значних змін. Вагомою особливістю є той факт, що, за даними НБУ, Україна у 2022 р., попри величезний зовнішньоторговельний (товарів і послуг) дефіцит, сальдо рахунку поточних операцій залишалось позитивним – \$8,6 млрд. Це обумовлено високим припливом ресурсів за статтями так званих первинних (значною мірою це зарплати, які виплачують іноземні роботодавці) – \$9 млрд. і вторинних (партнерські допомоги) – \$23,4 млрд. доходів. Саме дві зазначені статті платіжного балансу є свідченням беззаперечної підтримки України з боку світової спільноти [11].

У 2022 р. вітчизняна система послуг зазнала краху внаслідок ворожих дій, а торгівля послугами була зруйнована, і лише завдяки партнерському входженню (імпорт послуг за рік зріс з \$14,4 млрд до \$25,3 млрд) Україна залишилась у світовій системі торгівлі послугами, хоча і з дефіцитом у \$9,1 млрд. Тобто, у 2022 р. дефіцит торгівлі товарами й послугами досяг історичного максимуму \$23,8 млрд (або 16% розрахункового ВВП) [11].

В цілому, військова російська агресія проти України викликала масштабні руйнування виробничого капіталу та інфраструктури, принесла людські жертви та соціальні втрати. Війна призвела до скорочення робочих місць і доходів, зменшення купівельної спроможності і обсягів накопичених активів. Якщо говорити про пошкодження або прямі втрати від першого року війни, то за оцінками Світового банку найбільших втрат зазнали житловий сектор (38% сумарних пошкоджень), транспорт (26%), енергетика (8%), промисловість і торгівля (8%), сільське господарство (7%) [1].

Що стосується результативності та ефективності державної економічної

політики в сучасних умовах, слід зазначити, що для того щоб підтримати український реальний сектор економіки, який значно постраждав через російську військову агресію, держава реалізує такі цільові програми підтримки, як:

- програма кредитної підтримки бізнесу «5-7-9»;
- страхування експортних операцій Експортно-Кредитним Агентством на суму біля 3 млрд. грн.;
- підтримка релокації підприємств з небезпечних регіонів (районів) (загалом було релоковано 788 підприємств);
- програма «Робота», в рамках якої надано 3662 гранти для осіб, які відкривають або розширюють свій бізнес;
- для громадських робіт запрацювала Армія відновлення;
- програма стимулювання працевлаштування внутрішньо переміщених осіб, завдяки якій було працевлаштовано 15,7 тис. громадян;
- спрощення ведення бізнесу шляхом переведення на декларативний принцип 58 з 84 дозволів, 13 з 35 ліцензій та до 500 інших публічних послуг для бізнесу;
- відміна мит та квот на експорт до ЄС;
- співпраця органів виконавчої влади з міжнародними партнерами з питань інвестицій та залучення приватного капіталу, в тому числі шляхом страхування воєнних ризиків, як наріжного елементу відновлення інвестицій в Україну в умовах війни (наприклад, Агентство Світового Банку MIGA реалізує пілотний проєкт зі страхування в Україні, а американська DFC та британська UKEF вже активували у своєму портфоліо зазначену послугу);
- створення Міжвідомчої робочої групи з питань реалізації державної санкційної політики з метою введення санкцій проти країни агресора і тих осіб, що фінансують і підтримують війну [9].

Окрім того, в умовах війни міністерства та відомства України виконують важливе завдання щодо бронювання працівників підприємств, які забезпечують роботу ключових галузей економіки, виконують мобілізаційні завдання, та забезпечують потреби населення, зокрема гуманітарні, ефективне використання обмежених ресурсів резервного фонду та матеріального резерву, а також створення зеленого коридору для постачання зброї та товарів подвійного призначення, який гарантує при цьому прозорість і підконтрольність цих постачань і дотримання міжнародних зобов'язань [9].

Однак цього, на жаль, виявилось недостатньо, щоб нівелювати втрати економіки України від безпрецедентних масових руйнувань, що зазнала країна внаслідок війни. Також це свідчить про низькі адаптивні можливості української економіки до умов воєнного стану та недостатню ефективність державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України.

Отже, проведене дослідження свідчить, що існує ціла низка проблем в системі забезпечення економічної безпеки України, що значною мірою зумовлені тим, що її державна політика в цій сфері не є результативною і поки що не зав-

жди може адекватно реагувати на існуючі загрози та виклики для сталого розвитку країни. В сучасних умовах державна політика у сфері економічної безпеки України є недосконалою та не забезпечує повною мірою виконання покладених на неї функцій згідно з Конституцією України у таких сферах: верховенство права в частині дотримання прав суб'єктів господарювання згідно існуючого законодавства; недоторканність приватної власності; забезпечення конкурентоспроможності держави та добробуту населення, а також ефективної протидії корупційним проявам та економічним злочинам тощо.

Висновки. Таким чином, сучасні виклики та загрози, пов'язані з російською військовою агресією проти нашої країни потребують відповідної трансформації державної політики у сфері забезпечення відповідного рівня економічної безпеки України. Тільки подальша модернізація державної економічної політики, реформування системи державного управління та місцевого самоврядування дозволить забезпечити скоординовану, законодавчо регламентовану, ефективну її діяльність, спрямовану на вирішення економічних проблем та сприятиме підвищенню рівня економічної безпеки України в умовах існуючих викликів та загроз, що й буде предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Богдан Т. Фінансово-економічні наслідки війни. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoekonomichni_naslidki.html.
2. Зануда А. Як українська економіка пережила 2022 рік. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64008306>.
3. Майстро С.В. Напрями удосконалення механізму державного управління фінансово-економічною безпекою України в сучасних умовах // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ХарPI НАДУ. 2015. Вип. 1. Ч. 46. С. 210–218.
4. Основні макроекономічні показники за січень 2020 року. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Основні макроекономічні показники за січень 2021 року. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#n9>.
7. Просто про економіку (на основі матеріалів Інфляційного звіту за січень 2023 року). URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/prosto-pro-ekonomiku-na-osnovi-materialiv-inflyatsiynogo-zvitu-za-sichen-2023-roku>.
8. Рівень безробіття в Україні становить 30% - Мінекономіки. – Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3654271-riven-bezrobitta-v-ukraini-stanovit-30-minekonomiki.html>.
9. Свириденко Ю. Українська економіка пережила найважчий рік за часи Незалежності: як ми вистояли та що далі. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/30/695585/>

10. Статистичний щорічник України за 2022 рік. Державна служба статистики України // За редакцією І. Є. Вернера. Київ. 2023. 387 с.
11. Юрчишин В. Стан економіки та перспективи її відновлення у 2023 р. Аналітична доповідь. Центр Разумкова. К. 2023. 23 с.

References:

1. Bohdan T. Financial and economic consequences of the war. [Finansovo-ekonomichni naslidky viyny]. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoekonomichni_naslidki.html.
2. Zanuda A. How the Ukrainian economy survived the year 2022. [Yak ukrayins'ka ekonomika perezhyla 2022 rik]. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64008306>.
3. Maistro S. Directions for improving the mechanism of state management of financial and economic security of Ukraine in modern conditions. [Napryamy udoskonalennya mekhanizmu derzhavnoho upravlinnya finansovo-ekonomichnoyu bezpekoyu Ukrayiny v suchasnykh umovakh] // Actual problems of state management: coll. of science HARRI NADU AVE. 2015. Issue 1. 46. P. 210-218. Print.
4. Main macroeconomic indicators for January 2020. [Osnovni makroekonomichni pokaznyky za sichen' 2020 roku]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Main macroeconomic indicators for January 2021. [Osnovni makroekonomichni pokaznyky za sichen' 2021 roku]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. On the approval of Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine. [Pro zatverdzhennya Metodychnykh rekomendatsiy shchodo rozrakhunku rivnya ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny]. Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine dated October 29, 2013 No. 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#n9>.
7. Just about the economy (based on the materials of the Inflation Report for January 2023). [Prosto pro ekonomiku (na osnovi materialiv Inflyatsiynoho zvituzha za sichen' 2023 roku)]. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/prosto-pro-ekonomiku-na-osnovi-materialiv-inflyatsiynogo-zvitu-za-sichen-2023-roku>.
8. The unemployment rate in Ukraine is 30%. [Riven' bezrobittya v Ukrayini stanovyv' 30%]. Ministry of Economy. Ukrinform. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3654271-riven-bezrobitta-v-ukraini-stanovit-30-minekonomiki.html>.
9. Svyridenko Y. The Ukrainian economy experienced the most difficult year since independence: how we survived and what's next. [Ukrayins'ka ekonomika perezhyla nayvazhchyy rik za chasy Nezalezhnosti: yak my vystoyaly ta shcho dali] [Sotsial'nyy dialohderzhava]. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/30/695585/>.
10. Statistical Yearbook of Ukraine for 2022. [Statystychnyy shchorichnyk Ukrayiny za 2022 rik]. State Statistics Service of Ukraine // Edited by I. E. Werner. Kyiv. 2023. 387 p. Print.
11. Yurchyshyn V. State of the economy and prospects for its recovery in 2023. [Stan ekonomiky ta perspektyvy yiyi vidnovlennya u 2023 r.]. Analytical report. Razumkov Center. K. 2023. 23 p. Print.